

UDK: 331.52(430+436):331.556.442(497.1+560)]"1960/1995"
331.556.442(497.1+560):331.52(430+436)]"1960/1995"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. 02. 1999.

Heinz Fassmann

Tehnički fakultet, München

Rainer Münz, Wolfgang Seifert

Sveučilište Humboldt, Odsjek demografije, Berlin

TRŽIŠTA RADA ZA IMIGRANTE: USPOREDBA INTEGRACIJE NA TRŽIŠTIMA RADA IMIGRANATA IZ TURSKE I BIVŠE JUGOSLAVIJE U NJEMAČKOJ I AUSTRIJI*

SAŽETAK

U radu se uspoređuju radna mjesta koja zauzimaju radnici iz Turske i bivše Jugoslavije i njihova djeca u Njemačkoj i Austriji. U obje zemlje gostovanja te dvije imigrantske skupine sačinjavaju glavninu stranu radne snage. Analize pokazuju da su one u mnogo većoj mjeri koncentrirane na manje važnim (sporednim) položajima u hijerarhiji tržišta rada u Austriji nego u Njemačkoj. Ta se činjenica ne mijenja ni kada se u obzir uzmu školovanje i duljina boravka. Struktura tržišta rada Njemačke, u usporedbi s onom Austrije, pokazuje niži stupanj segregacije i nešto veću propusnost. Daleko niža stručna i prostorna mobilnost strane radne snage u Austriji u usporedbi s onom u Njemačkoj posljedica je visokog udjela javnog sektora, kao i industrija u posjedu države ili pod njezinim nadzorom što čini »zaštićeni« segment tržišta rada u kojem postoji visoka sigurnost posla, a radna mjesta pretežito su namijenjena austrijskim državljanima. Pored toga, austrijski strani radnici rjeđe su zaposleni u velikim poduzećima nego što je to slučaj u Njemačkoj. Zbog toga strani radnici u Njemačkoj češće imaju unutarnje mogućnosti za postizanje uspjeha unutar velikih tvrtki, dok je to u Austriji rijetka iznimka.

KLJUČNE RIJEČI: imigranti, Turska, bivša Jugoslavija, tržište rada, Njemačka, Austrija

1. Uvod i teoretska podloga

Potkraj pedesetih godina, u šezdesetima i na početku sedamdesetih strana radna snaga regrutirana je u Njemačkoj i Austriji, kao i u drugim zapadnoeurop-

* Analize prikazane u ovom radu načinjene su pod pokroviteljstvom projekta »Uzorci migracija, društveni položaj imigranata i ekonomski učinci migracija. Usporedba Njemačke i Austrije«, koji je potpomogla Njemačka istraživačka fondacija (DFG). Taj projekt je dio istraživačke skupine koja »uspoređuje društva« na Sveučilištu Humboldt (vidi Münz et al., 1997). Želimo zahvaliti sljedećim osobama za potporu i pomoć u prikupljanju podataka, kao i u pisanju ovog rada: Alexiji Prskawetz-Fürnkranz (MPI za demografska istraživanja, Rostock), Josefu Kytiru, Ursuli Reeger (oboje iz Austrijske akademije znanosti, Beč), Stefanu Benderu (IAB, Nürnberg) i Ralfu Ulrichu (Sveučilište Humboldt).

skim zemljama, redovito na niže položaje u hijerarhijama zanimanja. To se može dokazati specifičnim radnim zahtjevima toga vremena. Strani radnici su se ponajprije zapošljavali u sektorima masovne industrijske proizvodnje, teškoj industriji i rudarstvu, a u Austriji i u turizmu i poljoprivredi. Na taj način njihovo je zapošljavanje bilo ograničeno na nekoliko grana i skupina djelatnosti (Biffl et al., 1997; Fassmann, 1997; Muus, 1996; Seifert, 1995; Cross, 1993; Ekberg, 1990).

Položaji imigranata na tržištu rada na nižem kraju hijerarhije zanimanja mogu se u globalu objasniti dvama teoretskim modelima. Prema teoriji ljudskog kapitala, položaj imigranata uglavnom određuju struktura njihova školovanja i kvalifikacija, premda se u okviru te teorije analiziraju i kulturni kapital i društvene vještine imigranata. Drugi modeli objašnjavaju činjenicu da imigranti pretežito zauzimaju niže položaje na tržištu rada strukturom samih tržišta rada. Ovdje posebice valja spomenuti teoriju segmentacije.

Teorije ljudskog kapitala polaze od pretpostavke da su znanje jezika i školsko obrazovanje presudni čimbenici za stručnu integraciju. U načelu se očekuje da bolje šanse na tržištu rada posebice imaju oni koji su pohađali školu u zemlji gostovanja. I u Njemačkoj i u Austriji strani studenti rjeđe dobivaju svjedodžbe o završenom visokom školovanju nego domaći. Niža obrazovna razina roditelja obično se navodi kao objašnjenje zašto djeca imaju manje mogućnosti za školovanje i ona je ujedno najrelevantniji čimbenik u budućim izgledima djeteta da stekne obrazovanje (Büchel i Wagner, 1996; Nauck i Kohlmann, 1996).

U SAD su razvijeni modeli koji, uz takve glavne ljudske čimbenike kao što su obrazovanje i znanje jezika, naglašavaju važnost koncepta »ljudskoga kapitala«, termin koji je stvorio Bourdieu. Prema definiciji Portesa (1995: 12), ljudski kapital obuhvaća mogućnosti pojedinca za postizanje pristupa rijetkim resursima preko članstva u društvenim mrežama ili drugim društvenim strukturama. Takvi resursi mogli bi donijeti izravnu ekonomsku prednost (primjerice smanjenje cijena, veće plaće, manje najamnine, privlačne uvjete kreditiranja) ili stvoriti nematerijalne vrijednosti (primjerice informacije koje se tiču tržišta i mogućnosti rada). Za Portesa ta informacija sama za sebe ne tvori toliko ljudski kapital koliko kapital dolazi do informacije u slučaju potrebe i rabi je u praktične svrhe. Na taj način društveni kapital je ne samo proizvod društvenih mreža nego i funkcija stupnja ukalupljivanja ili otvorenosti društvenih struktura. Ako se regrutiranje kadrova provodi samo na osnovi kvalifikacija kandidata i njihovih očekivanja u pogledu plaće, na primjer, tada društveni kapital ima manje važnu ulogu. S druge strane, ako se zahtijevaju preporuke i lojalnost, onda društveni kapital može biti presudan pri dodjeljivanju radnih mjesta. Mreže radnih mjesta mogu imati ili neformalnu osnovu (kao što su roditelji, rođaci ili prijatelji) ili formalnu (kao što su zaposlenička vijeća ili savjetodavna tijela), a u većini industrijskih zemalja na djelu je mješavina objiju osnova.

Na ekonomsku integraciju imigranata nemaju odlučujući utjecaj samo njihov društveni i ljudski kapital, nego i struktura tržišta rada u zemlji gostovanja. Tu prva briga imigranata mora biti do koje mjere su njihova stručnost i sposobnosti prenosiivi na tržište rada zemlje u kojoj se gostuje. U zemljama kao što su Njemačka i Aus-

trija, koje su ustanovile specifične obrazovne strukture i postupke za gotovo sve kategorije posla, oni imigranti koji su završili školovanje u zemljama podrijetla nalaze se u nepovoljnu položaju (Faist, 1993). Usprkos veće liberalnosti i pristupa tržištima, sve svjedodžbe nisu prenosive u zemlje koje pružaju gostoprimstvo. Odvjetnici ili učitelji, na primjer, moraju imati visok stupanj znanja specifičnog za određenu zemlju. Druge sposobnosti su prenosive, ali neprepoznatljive u drugoj zemlji. Čak i u zemljama koje imaju manje čvrste (formalizirane) obrazovne sustave, kao primjerice SAD, imigranti često moraju biti spremni na početku prihvatiti određeni niži stupanj kvalifikacija (Chiswick, 1986; Szydlík, 1996) zato što poslodavci ne mogu procijeniti kvalitetu svjedodžbi stečenih u stranoj zemlji ili ih dovoljno ne poštuju (Stark, 1994).

Neovisno o različitim stupnjevima prenosivosti svjedodžbi, znatan utjecaj na mogućnosti zaposlenja pripisuje se strukturama tržišta rada. Osobito u SAD, niska ekonomska pokretljivost nekoliko imigrantskih skupina – ali i domaćih manjina, posebno Afroamerikanaca – objašnjava se teorijama segmentacije. One se temelje na pretpostavci da je tržište rada podijeljeno na segmente koje obilježuje mala ili nikakva propusnost među njima (Piore, 1978; Blossfeld i Mayer, 1988; Fassmann, 1993; Seifert, 1995). Na taj način segmente u kojima su usredotočeni imigranti karakteriziraju poslovi sa slabim uvjetima rada, niskim zaradama i velikom opasnosti od gubitka zaposlenja.

U Europi je postojanje etnički segmentiranih tržišta rada empirijski prikazano za Austriju. Fassmann (1997) je pokazao da su pojedini sektori tržišta rada »rezervirani« za imigrante iz Turske i bivše Jugoslavije. Čak i s većim stupnjem obrazovanja te imigrantske skupine obično se nisu mogle izvući iz nižih segmenata tržišta rada. Posljedica toga je da imigranti u Austriji malo ulažu u formalno obrazovanje, jer im ono redovito ne donosi bolje mogućnosti napredovanja. Tako je segmentacija austrijskog tržišta rada prema etničkim načelima samoodržavajuća.

Etnička segmentacija (zapadnoga) njemačkog tržišta rada nije uvjerljivo prikazana (Blossfeld i Mayer, 1988; Seifert, 1995, 1996). Kako bi se model segmentacije prilagodio specifičnostima njemačkog tržišta rada, načinjene su različite modifikacije na modelu. Segmenti tržišta rada oblikovani su ili kombinacijom kvalifikacijskih zahtjeva i veličine kompanije (vidi Seifert, 1995; Velling, 1995) ili diferencijacijom stalnog i honorarnog osoblja (Köhler i Grüner, 1988; Köhler i Preisdörfer, 1988; Biller, 1989; Grüner, 1992). Premda opća segmentacija njemačkoga tržišta rada nije vidljiva, postoje mnogi pokazatelji koji potvrđuju postojanje različitih mogućnosti napredovanja za domaće i radnike imigrante ovisno o strukturama tržišta rada.

Bender i Seifer (1998) pokazuju različite uzorke integracije zasnovane na strukturama regionalnih tržišta rada kada uspoređuju tri različite urbane aglomeracije u Njemačkoj s visokom koncentracijom strane radne snage: Stuttgart, Frankfurt (regija Rajna-Majna) i Rurska regija. U Rurskoj regiji, koju tradicionalno karakteriziraju rudarstvo, teška industrija i masovna industrijska proizvodnja, strani radnici češće se mogu naći na kvalificiranim položajima nego što je slučaj u

Stuttgartskoj regiji, koju posebice karakterizira kvalitetna proizvodnja u strojarstvu i visokoj tehničkoj proizvodnji. Veće zarade, bolja izgledi u poslu i radni uvjeti očito su privukli njemačke radnike na fizičkim poslovima u Stuttgartsku regiju, dok su strani radnici na području Stuttgarta pretežito zaposleni kao nekvalificirani ili polukvalificirani radnici.

Pomoću ove teoretske a ujedno i empirijske podloge razvit ćemo društvenu usporedbu između imigranata iz dviju zemalja podrijetla u dvije ugošćujuće zemlje. U grubim crtama prikazat ćemo povijest useljavanja u obje zemlje i opisati položaj stranih radnika u sustavu djelatnosti. Kao zemlje za usporedbu odabrane su Njemačka i Austrija jer imaju sličnu povijesnu pozadinu, vrlo slične strukture tržišta rada i društvene strukture, kao i model useljavanja. Njemačka i Austrija imaju slične strukture, ali nisu potpuno jednake. Usporedba sličnih struktura omogućuje bolje izoliranje uzroka različitih modela pokretljivosti. Na taj se način razlike, kao što su, primjerice, mobilnost u poslu, mogu lakše slijediti unatrag do posebnih struktura na obima tržištima rada nego ako, na primjer, usporedimo Njemačku i SAD. To je stoga što SAD ne samo da imaju drukčiji useljenički sustav, nego očito imaju i različitu strukturu tržišta rada. Tako će Njemačka i Austrija biti uspoređene kao dva »najsličnija slučaja«. Glavni je cilj sljedećih analiza identificirati strukturne elemente koji potiču ili sprečavaju integraciju imigranata. Empirijska analiza temelji se na podacima iz službenih statistika, podacima njemačkog Društveno-ekonomskog panela (GSOEP)¹ za Njemačku i austrijskog mikropopisa stanovništva.²

Zahvaljujući longitudinalnom karakteru njemačkoga Društveno-ekonomskog panela, taj instrument dopušta šire analize pokretljivosti nego analize presjeka austrijskoga mikropopisa stanovništva. Longitudinalne i transverzalne analize mogu dovesti do različitih rezultata samo iz metodoloških razloga (Chiswick, 1978; Borjas, 1985). Kako bismo umanjili metodološke ruketvorine, izabrana su dva kratka longitudinalna uzorka za Njemačku. Prva longitudinalna kohorta uključuje godine od 1984. do 1989., a druga 1990. do 1994. Usporedni podaci za Austriju potječu iz godišnjih presjeka mikropopisa 1988. i 1993. godine. Kako su skupine stranih državljana koje pokriva GSOEP gotovo isključivo koncentrirane u tzv. Zapadnoj Njemačkoj, analize i stajališta uglavnom se odnose na teritorije Savezne Republike Njemačke prije 1990.

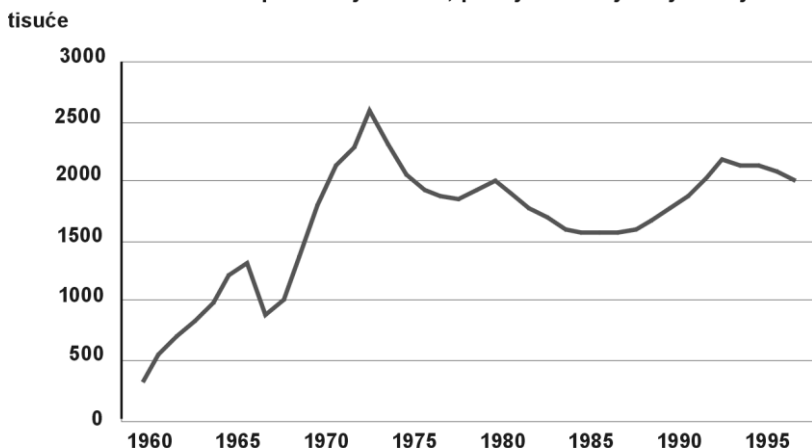
¹ Od 1984. GSOEP je održavao reprezentativni uzorak za pet broičano najvažnijih imigrantskih skupina. Godine 1984. intervjuirano je 3.000 imigranata.

² Mikropopis stanovništva austrijskog Državnog ureda za statistiku (ÖSTAT) temelji se na višestruko stratificiranom slučajnom uzorku od približno 30.000 kućanstava s istom veličinom uzorka u svakoj od devet državnih zemalja. Izbor je napravljen tako da je broj anketiranih subjekata (ukupno 60.000 kao stanovnici kućanstava u uzorku) približno jednak po broju u svakoj državnoj zemlji bez obzira na veličinu stalnoga stanovništva. Austrijski prosjek je izvagani prosjek rezultata u državnim zemljama. U Austriji se uzorkovanje za mikropopis provodi svaka četiri mjeseca. Jednom odabrani, kućanstvo i njegovi članovi ostaju dijelom rotirajućeg uzorka za osam četveromjesečnih intervjua (dvije godine). Podaci dobiveni austrijskim mikropopisom stanovništva javno su dostupni.

2. Razvoj migracije radne snage u Austriji i Njemačkoj 1960–1995.

Početak migracije radne snage u objema zemljama obilježava kraj neposrednoga poslijeratnog razdoblja. Obje nacionalne ekonomije dosegnule su visoku stopu rasta (tzv. *Wirtschaftswunder*). Ta okolnost, zajedno s gubitkom dijela muške radne snage kao posljedicom rata, olakšala je integraciju izbjeglica, raseljenih osoba i njemačkih etničkih prognanika u ukupnu radnu snagu objiju zemalja u razdoblju 1945–1948.³ Svako povećanje zahtjeva za radnom snagom naišlo je na limite u opskrbi u okviru tadašnjih ekonomskih društvenih realnosti. Do 1995. Njemačka je već zaključila sporazum o regrutiranju radne snage s Italijom, koji se, međutim, rijetko koristio zbog velikog broja izbjeglica iz bivšeg DDR-a. Izgradnjom Berlinskog zida završen je priljev državljana DDR-a, što je za posljedicu imalo velik broj stranih radnika regrutiranih iz južne i jugoistočne Europe. Sljedeće sporazume o regrutaciji Njemačka je potpisala sa Španjolskom (1960.), Grčkom (1960.), Turskom (1961.) i Jugoslavijom (1968.).

Grafikon 1a: Strana radna snaga, Njemačka, 1960-1997 (do 1990. Zapadna Njemačka, poslije 1991 ujedinjena Njemačka)

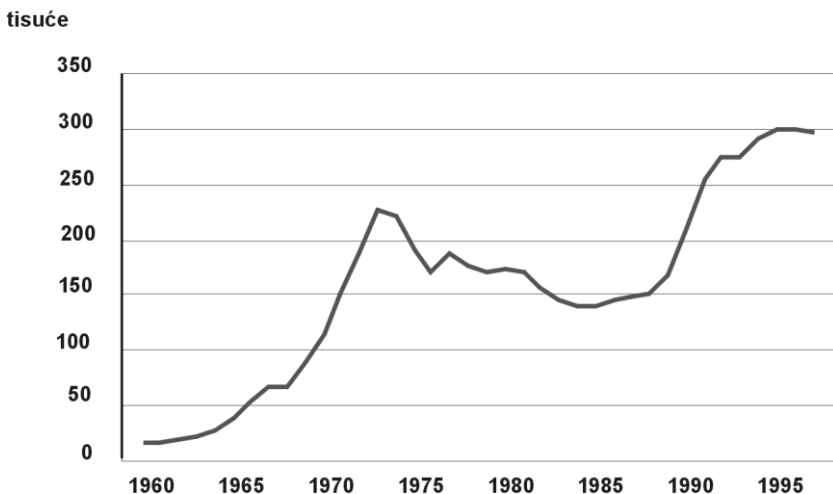
Izvor: Savezni statistički ured

U Austriji je bila slična situacija; u pedesetim godinama nije bilo zahtjeva za stranom radnom snagom. Vladala je velika nezaposlenost, a isto je tako bio velik i broj poslijeratnih izbjeglica i etničkih njemačkih prognanika koji su morali biti integrirani u radnu snagu. Nadalje, smanjila se i zaposlenost u poljoprivredi, doma-

³ Vidi Fassmann i Münz (1995), Heiss i Rathkolb (1995) i Stanek (1985), a za Austriju i Bade (1994) te Münz, Seifert i Ulrich (1997) za Njemačku.

ćem izvoru rada. Na početku pedesetih više od trećine austrijske radne snage bilo je zaposleno u poljoprivredi, da bi krajem tog istog desetljeća ona iznosila manje od 20%. U ranim šezdesetima završen je porast u opskrbi domaćom radnom snagom. Povećanje nataliteta dovelo je do smanjenja udjela ženske radne snage. Rastuća potražnja za radnicima primorala je Austriju da slijedi primjer drugih zapadnih zemalja i regrutira strane radnike na osnovi bilateralnih sporazuma (sa Španjolskom 1962, Turskom 1964. i Jugoslavijom 1966.), tako da je sredinom šezdesetih započelo brojčano značajno regrutiranje stranih radnika. Međutim, sporazum sa Španjolskom uglavnom nije imao važnosti.

Grafikon 1b: Strana radna snaga, Austrija, 1961-1997

Izvor: Fassmann, Münz 1995:44, Biffi et al. 1997: 47

U procesu regrutiranja stranih radnika zemljopisno podrijetlo imigranata postupno se mijenjalo i kretalo prema europskoj »periferiji«. Zbog niže razine zarada i kasnijega početka procesa regrutiranja – u usporedbi s Njemačkom, Švedskom i Švicarskom – Austrija se morala osloniti na ljude iz udaljenijih krajeva. To se zorno može prikazati na primjeru regrutiranja jugoslavenskih državljana. Austrija je privlačila radnike većinom s jugoistoka bivše Jugoslavije (npr. iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova i Makedonije), dok su radnici iz Slovenije i Hrvatske u to vrijeme pretežitno odlazili u Njemačku, Švedsku i Švicarsku. Demografska struktura imigrantskih radnika također se mijenjala tijekom vremena. Kao posljedica rastuće konkurencije između zemalja regrutiranja, osobe starije od 25 godina počele su sve više seliti. Prije ili poslije dovele su i svoje obitelji u Austriju, posebice u sedamdesetim godinama, ili su osnovale nove obitelji u zemlji primitka. U ranim sedamdesetim i u Njemačkoj je sve više imigranata počelo dovoditi svoje obitelji, koje su se ovdje naselile na dulje vrijeme. Gostujući radnici postali su useljenici.

I u bivšoj Zapadnoj Njemačkoj i u Austriji na strane radnike gledalo se samo kao na privremenu mjeru za premošćivanje razdoblja pomanjkanja radne snage. Radne dozvole izdavale su se na određeno vrijeme, a njihov broj prilagođavao se zahtjevima tržišta rada. Međutim, rotacija radnika nije se strogo provodila od početka, jer je to izazivalo otpor industrija (Steiner, 1995: 282f). U Zapadnoj Njemačkoj povećanje je broja radnih dozvola službeno uvedeno 1965. godine, ali strani radnici nisu na to imali pravo, tako da je to povećanje bilo prema nahodjenju vlasti. Stranim državljanima nije bilo dopušteno da se nasele na dugoročnoj osnovi. Jedino se za Talijane morala učiniti iznimka u okviru EEZ-a (Herbert, 1986).

Brojčane promjene u zapošljavanju stranih radnika odvijale su se na začuđujuće sličan način i u Austriji i u Njemačkoj (vidi grafikone 1a i 1b). Nakon početnog regrutiranja broj stranih radnika naglo se povećao u obje zemlje. Međutim, dok se u Njemačkoj očit, premda privremeni pad broja zaposlenih stranih državljana mogao zapaziti u vremenu ekonomske krize 1966–1967., u Austriji ta recesija nije imala veliki učinak jer je u to vrijeme broj stranih radnika koji su primali plaću ili nadnicu⁴ bio relativno malen.

Godine 1973. zaposlenost stranih radnika dosegla je vrhunac u objema zemljama. Sljedeće smanjenje u nesamostalno zaposlenim stranim radnicima bilo je podjednako u Njemačkoj i Austriji. Broj stranih zaposlenika smanjio se za približno 40% te je 1984. u Austriji, a 1985. u Njemačkoj bio na najnižoj točki. Nakon toga broj stranih radnika i zaposlenika rastao je brže u Austriji nego u (Zapadnoj) Njemačkoj. Na povoljan ekonomski razvoj u drugoj polovici osamdesetih godina Austrija je reagirala ponovnim povećanjem stranoga zapošljavanja, dok je u Njemačkoj ono bilo daleko manje. Jedan od razloga te razlike bio je povećan broj etničkih njemačkih imigranata iz Srednje i Istočne Europe (*Aussiedler*), koji su se trebali integrirati u njemačko tržište rada. Međutim, statistike tržišta rada nisu identificirale pripadnike te skupine kao imigrante, a to ne čine ni danas, jer se na njih ne gleda ni kao na strance ni kao na »prave« imigrante nego kao na njemačke koetnike. Ipak, s analitičke točke gledišta, oni se nedvojbeno trebaju smatrati imigrantima.

Između 1971. i 1995. u Austriji se broj stranih primalaca plaća i nadnica udvostručio; u Njemačkoj je 1997. odgovarajući broj bio nešto niži nego onaj u 1971. U tom se razdoblju u Njemačkoj udio stranih radnika neznatno smanjio (1971. 9,3%, 1997. 9,0%), dok se u Austriji povećao sa 6,1% (1971.) na 9,8% (1995.), a broj nastanjene strane populacije se utrostručio.

Nakon zabrane regrutiranja u godinama 1973/74. broj stranih radnika u objema se zemljama smanjio, a istodobno se nastavio rast stalno nastanjene strane populacije, premda nešto polaganijim tempom. Spajanje obitelji postala su glavna »ulazna vrata« koja objašnjavaju dalje povećanje broja stranih državljana. Suočeni

⁴ U podacima iz službene statistike koju smo koristili za ovaj rad definicija onih koji primaju plaću i nadnicu u Njemačkoj i Austriji nije jednaka. U Austriji zahtjevi socijalnog osiguranja protežu se i na one marginalno zaposlene te na većinu samozaposlenih osoba. U slučaju skupina o kojima je riječ u ovom radu nema znatnih odstupanja koja bi proizlazila iz tih razlika.

s izborom da se vrate u zemlje podrijetla bez mogućnosti povratka u Njemačku ili Austriju ili da jednostavno ostanu, većina stranih radnika u objema zemljama odabrala je posljednje. Mnogi su doveli svoje uzdržavane članove obitelji (žene, manju djecu) ili su osnovali obitelji u zemlji gostovanja. Među stalno nastanjenom stranom populacijom došlo je do istodobnih promjena u starosnoj strukturi, ravnoteži spolova, obiteljskoj strukturi i udjelima zaposlenih osoba.

Tablica 1: Strano stanovništvo u Austriji i Njemačkoj, 1961–1997.

	1961.	1971.	1981.	1991.	1993.	1995.	1997.
<i>Strano stalno stanovništvo (ukupno)</i>							
Njemačka	686.000	3.438.700	4.629.700	5.882.300	6.878.100	7.173.900	7.365.800
Austrija	102.200	211.900	291.400	517.700	706.300	723.000	732.700
<i>Strani radnici (ukupno)</i>							
Njemačka	548.900	2.128.400	1.911.000	1.891.200	2.183.600	2.128.700	2.022.586
Austrija	16.200	150.200	171.800	266.500	277.500	300.305	298.775
<i>Udio svih zaposlenika* (u %)</i>							
Njemačka	2,6	9,3	8,4	8,2	9,4	9,4	9,0
Austrija	0,7	6,1	6,1	8,6	9,0	9,8	9,8
<i>Indeks strane populacije (1971=100)</i>							
Njemačka	20	100	135	171	200	209	214
Austrija	48	100	138	244	333	341	346
<i>Indeks stranih zaposlenika (1971=100)</i>							
Njemačka	26	100	90	89	103	100	95
Austrija		100	114	177	185	200	199

* Samo bivša Zapadna Njemačka

Izvor: Austrija: Rezultati popisa stanovništva i ekstrapolacije stanovništva, Središnji statistički ured; Njemačka: Državni statistički ured.

Povećanje broja stranih radnika bilo je, s jedne strane, posljedica povećane potražnje za radnom snagom potkraj osamdesetih, a s druge strane rezultat porasta imigracije nakon pada željeznog zastora. K tome, toj je dinamici pridonio i velik broj tražitelja azila, iako u Njemačkoj i Austriji većini izbjeglički status nije bio odobren. U Austriji su samo bosanske izbjeglice imale pristup na tržište rada, a ostali tražitelji azila nisu dobili radne dozvole. Njemačka je odobrila pristup na tržište rada tražiteljima azila samo u sektorima gdje nije bilo dovoljno Nijemaca. Za razliku od drugih europskih zemalja, i Njemačka i Austrija u velikoj su mjeri bile pogođene političkom i ekonomskom liberalizacijom u susjednim istočnim zemljama (Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj, Mađarskoj), bijegom i prisilnom emigracijom kao posljedicom rata i »etničkim čišćenjem« u Hrvatskoj i Bosni, kao i političkom i

vojnom represijom u Turskoj i drugim zemljama Srednjeg Istoka, tj. u Iraku, Iranu i Afganistanu. Između 1988. i 1990. imigracija se povećala i u Njemačku i u Austriju. Od početka devedesetih obje zemlje reagirale su na rastući imigrantski pritisak iz Istočne Europe, Balkana i Turske strožim graničnim kontrolama, restrikcijom prava na azil i drugim zakonskim restrikcijama zajedno s novim mjerama, čiji je cilj bio reguliranje useljavanja (Santel, 1995; Parnretier, 1994).

Pregled 1: Razdoblja u povijesti migracija u Zapadnoj Njemačkoj i Austriji 1945–1998.

	Njemačka	Austrija
1945–1949.	Imigracija etničkih Nijemaca – prognanika i raseljenih osoba Povratak ili tranzitna migracija prisilnih stranih radnika, ratnih zarobljenika i zatvorenika koncentracijskih logora Trećeg Reicha	
1950–1961.	Prvi vrhunac migracija između Istočne i Zapadne Njemačke	Imigracija i tranzitna migracija izbjeglica iz Mađarske (1956.) i Jugoslavije (do 1965.) Emigracija austrijskih radnika u Zapadnu Njemačku, Švicarsku i prekomorske zemlje
1961–1973.	Masovno regrutiranje gostujućih radnika (Zapadna Njemačka 1961–1973.; Austrija 1968–1974.	
1973–1988/89.	Prestanak regrutiranja Povratna migracija Konsolidacija strane populacije zahvaljujući ujedinjenju obitelji	
1988–1991/92.	Imigracija tražitelja azila, izbjeglica i novih radnika migranata	
	Imigracija etničkih Nijemaca u velikom broju; drugi vrhunac migracija iz Istočne u Zapadnu Njemačku	
do 1992.	Uvođenje novih zakona koji ograničavaju imigraciju, posebice tražitelja azila	
	Ograničenje imigracije etničkih Nijemaca (<i>Aussiedler</i>)	Zakonsko reguliranje imigracije (<i>Aufenthaltsgesetz</i>)

3. Demografska struktura i karakteristike tržišta rada

3.1. Spol, dob i stupanj obrazovanja

Demografske strukture stranih radnika u Austriji i Njemačkoj pokazuju slične uzorke. I u Austriji, kao i u Njemačkoj, imigranti muškarci daleko su zastupljeniji u usporedbi s domaćom populacijom. To je posljedica karakterističnoga slijeda procesa migracije: Najprije u zemlju dolaze muškarci bez uzdržanih članova ili rođaka i na taj način povećavaju udio muškaraca u imigrantskoj popula-

ciji.⁵ Poslije dolaze članovi obitelji (žene i djeca), tako da opada udio muškaraca. Ponovno ujedinjavanje obitelji u ugošćujućim zemljama u Njemačkoj je bilo više-manje jednako često među imigrantima iz Turske i bivše Jugoslavije, dok je u Austriji ono bilo češće među Turcima nego među Jugoslavenima (tablica 2). Čini se da tome djelomice pridonosi geografska udaljenost. Državljeni (bivše) Jugoslavije mogli su otići »kući« preko vikenda ako su radili u istočnoj Austriji. To nisu mogli Turci, kao ni Jugoslaveni koji su radili u Berlinu ili Frankfurtu.

Tablica 2: Demografska obilježja i obrazovanje strane populacije u Njemačkoj i Austriji u usporedbi sa stalnim stanovništvom

	Njemačka			Austrija		
	Turska	bivša Jugoslavija	domaći	Turska	bivša Jugoslavija	domaći
<i>Udio po spolu (%)</i>						
muškarci	55,0	55,2	48,7	57,7	53,9	48,3
žene	45,0	44,8	51,4	42,3	46,1	51,7
<i>Podjela po starosti (%)</i>						
0 to 14 godina	26,8	26,0	16,4	38,9	25,1	19,0
15–59 godina	69,8	70,1	63,2	60,2	71,7	62,1
60 godina i stariji	3,4	3,9	20,4	1,0	3,2	18,9
<i>Obrazovna razina*</i>						
osnovna	79	86	65	94	92	72
srednja	20	13	28	5	7	23
viša i visoka	2	2	6	1	1	5

* Osnovna = osnovna škola, obvezna škola u drugoj zemlji; srednja = svjedodžba srednje škole; škola u drugoj zemlji; viša i visoka = diploma više škole i fakulteta.

Izvor: Austrija: Rezultati popisa stanovništva i ekstrapolacije stanovništva, Središnji statistički ured; Njemačka: Državni statistički ured.

U objema zemljama dobná struktura strane populacije znatno se razlikuje od one domaće populacije. Udio djece mlađe od 15 godina u svakom je slučaju veći u imigranata nego u domaćoj populaciji, dok je, naprotiv, udio starijih od 60 godina i više niži. Uz to, udio osoba radno aktivne dobi mnogo je veći nego u domaćoj populaciji.

U Njemačkoj, kao i u Austriji, udio imigranata koji imaju samo osnovno obrazovanje (bilo da su pohađali opću obveznu školu ili osnovnu školu u zemlji podrijetla) znatno je veći od udjela domaće populacije s odgovarajućim stupnjem obrazovanja. Imigranti i iz bivše Jugoslavije i iz Turske u Njemačkoj češće imaju srednje obrazovanje (viša svjedodžba u drugoj zemlji ili potvrda o višem obrazovanju)

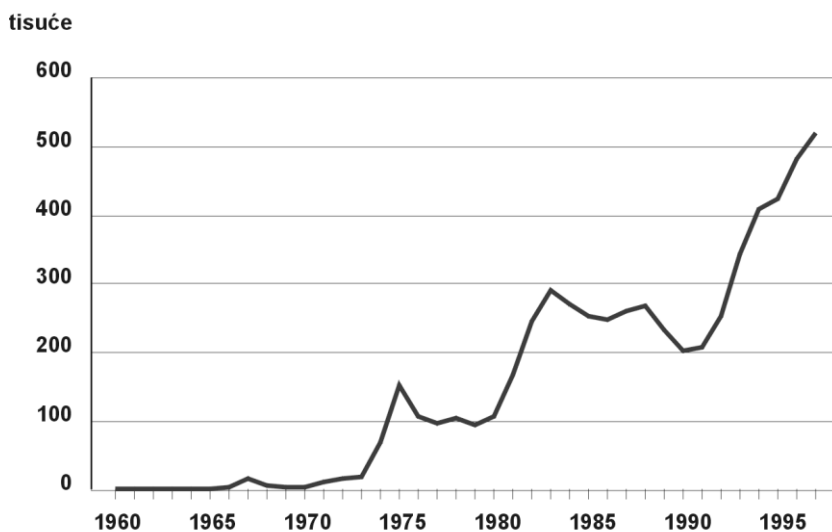
⁵ Danas, međutim, više od polovice migranata čine žene. Isto tako, žene više nemaju pasivnu ulogu (tj. kao članovi obitelji), nego su i one aktivni radnici migranti (Schötters i Treibel, 1997).

nego te imigrantske skupine u Austriji (tablica 2). To bi moglo ukazivati na to da su se kao posljedica razlika u plaći u vrijeme regrutiranja osobe sa srednjim ili višim stupnjem obrazovanja radije useljavale u Njemačku nego u Austriju.⁶ Na žalost, ta se hipoteza ne može provjeriti na njemačkim i austrijskim podacima, jer u šezdesetim godinama nije bilo empirijskog istraživanja.

3.2. Nezaposlenost

Tijekom šezdesetih godina ovog stoljeća nezaposlenost među stranim radnicima bila je izrazito visoka i u Njemačkoj (grafikon 2) i u Austriji (grafikon 3). Kao rezultat kratka boravka u zemlji primitka i uskoj vezi između razvoja tržišta rada i odobravanja boravišnih dozvola, mnogi strani radnici koji su izgubili posao nisu imali pravo na naknade od osiguranja od nezaposlenosti. Ostali se nisu usuđivali tražiti ih bojeći se da ne izgube dozvole boravka. Gostujućim radnicima čije radne dozvole nisu bile obnovljene, morali su se bez odgađanja vratiti kući.

Grafikon 2: Nezaposleni stranci u Zapadnoj Njemačkoj, 1960-97

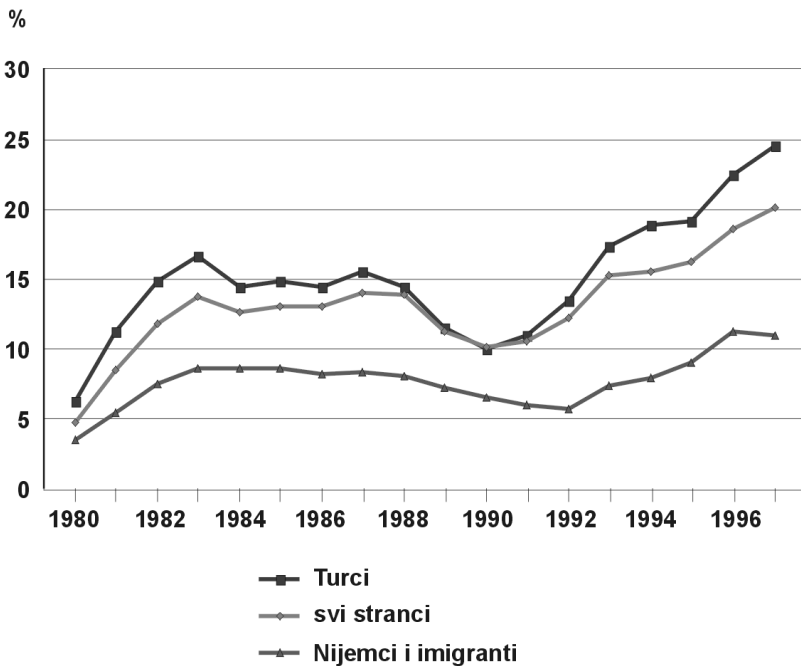
Izvor: Savezni institut za rad

U Njemačkoj je broj stranaca registriranih kao nezaposleni dosegao prvi vrhunac nakon šoka od cijena nafte 1973. i sveo se na godišnji prosjek od približno 100.000 (grafikon 2). Nakon nagla skoka na početku osamdesetih ta se brojka po-

⁶ To se, međutim, ne može slijediti unatrag prema negativnim ili pozitivnim procesima selekcije kako su ih opisali Chiswick (1978) ili Borjas (1987). Veća privlačnost Njemačke temelji se na pretpostavci osoba s višim kvalifikacijama da je vrijeme potrebno za stjecanje određene svote novca kraće ako odu u Njemačku nego ako umjesto nje odaberu Austriju.

većala na gotovo 300.000 stranaca koji su tražili posao. Sve do ranih devedesetih broj nezaposlenih radnika se spuštao i zaustavio na nešto iznad 200.000. Nakon 1990. broj stranaca bez posla opet se naglo povećao. Godine 1990. bilo je prvi put više od 400.000 registriranih nezaposlenih stranih radnika. U 1997. taj je broj dosegnuo rekordnih 522.000 nezaposlenih osoba.⁷ Povećanje nezaposlenosti među strancima nije imalo tako drastičan učinak na ukupne stope nezaposlenosti, jer se, počevši od sredine osamdesetih broj namještenih (uz plaću) stranaca isto tako znatno povećao.

Grafikon 3: Stope nezaposlenosti u Zapadnoj Njemačkoj, 1980-1997 (u postotku)

Izvor: Savezni institut za rad

Od početka osamdesetih stopa nezaposlenosti stranih radnika bila je postojano viša od one zapadnonjemačke radne snage u cjelini (grafikon 3).⁸ S iznimkom kratkog razdoblja u drugoj polovici osamdesetih, kada se smanjio jaz između stranaca i Nijemaca, stopa nezaposlenosti stranih i njemačkih radnika nastavila se razi-

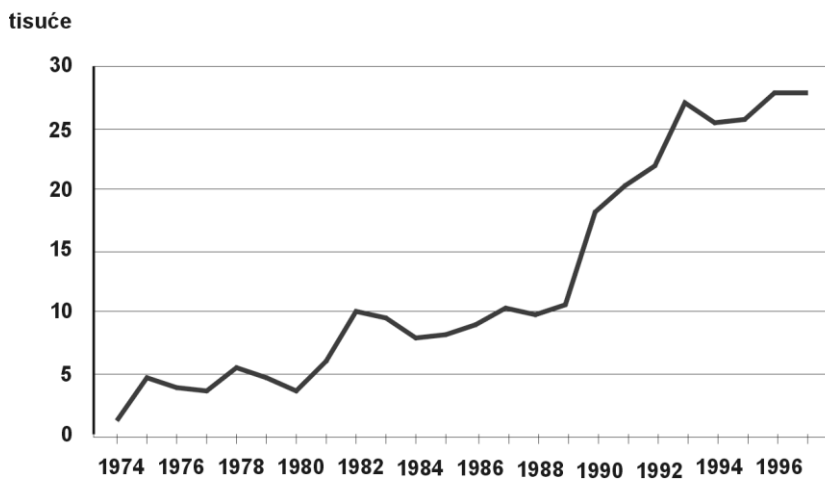
⁷ Mnogo više stranaca u radnoj dobi ovisi o socijalnoj pomoći; posebice mnogi tražitelji azila, Bosanci koji žive u Njemačkoj pod privremenom zaštitom, kao i pojedine kategorije izbjeglica.

⁸ Usporedba brojčanih podataka o zaposlenju za strance i njemačke radnike jedino je u Zapadnoj Njemačkoj i dalje prihvatljiva u razdoblju nakon 1990. iz metodoloških razloga, jer 97% svih stranaca u Njemačkoj živi na područjima koja su prije 1990. pripadala SR Njemačkoj (uključujući Zapadni Berlin).

laziti. Ona se za strane radnike povećala iznad prosjeka tijekom razdoblja ukupna rasta nezaposlenosti. U ranim osamdesetim, kao i tijekom devedesetih, turski su radnici u većoj mjeri bili pogođeni tim trendom. Njihove stope nezaposlenosti uglavnom su premašile one za strance. To je posebice bilo razvidno u razdobljima rastuće nezaposlenosti. Kada se nezaposlenosti smanjila, što se dogodilo između 1987. i 1990., stopa nezaposlenosti Turaka smanjila se iznad prosjeka i čak dosegla prosječnu razinu za sve strance.

U Austriji je ekonomski pad izazvan naftnom krizom 1973. bio manje izražen nego u Njemačkoj zahvaljujući golemu trošenju državnoga kapitala, kao i politički motiviranu odgađanju reorganizacije velikog industrijskog sektora pod državnim nadzorom. Nezaposlenost je isprva ostala primjereno niska (grafikon 4).

Grafikon 4: Nezaposleni strani radnici u Austriji, 1974-1997 (u tisuće)

Izvori: Prskawetz (1998: 80); Savezno ministarstvo za rad i socijalna pitanja

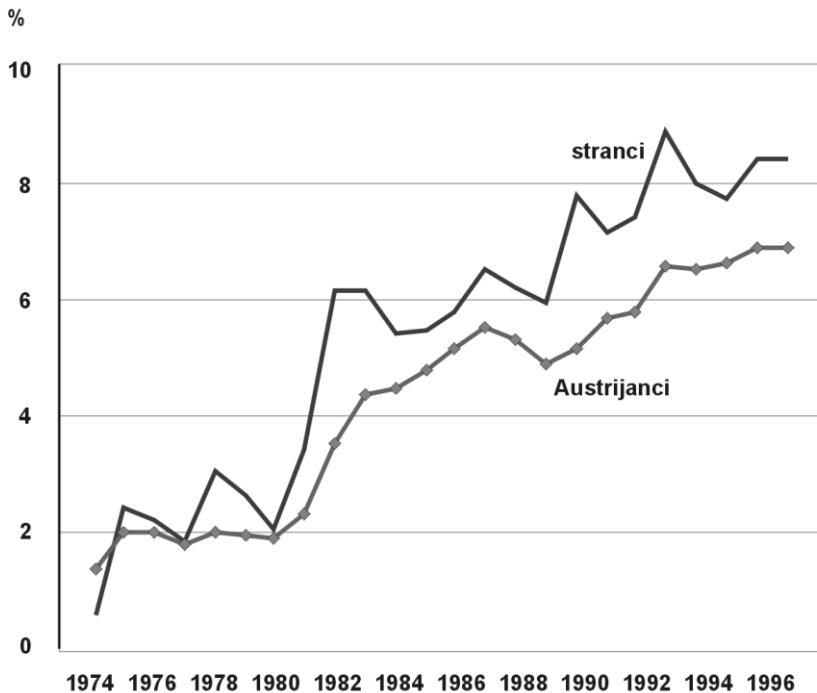
Do početka osamdesetih to se odnosilo i na strane radnike čiji se broj u tom razdoblju znatno smanjio. Nakon toga se godišnji broj nezaposlenih stranaca udvostručio sa približno 5.000 na 10.000 (1982.). Ta relativno povoljna situacija ostala je stabilnom tijekom osamdesetih. Otvaranjem granica između Austrije i susjednih istočnih zemalja, zajedno s priljevom izbjeglica i prognanika, ponajprije iz Bosne i Hercegovine, došlo je do drastičnog povećanja broja nezaposlenih stranaca.

U sedamdesetima je nezaposlenost austrijskih državljana, kao i stranaca u Austriji, bila znatno niža nego u većini ostalih zemalja Zapadne Europe (stope nezaposlenosti između 2% i 3%). Očito je za austrijske državljane visok postotak radnih mjesta u javnim službama i industrijama pod državnim nadzorom imao pozitivan učinak na sveukupnu stabilnost zaposlenja. S druge strane, nezaposlenost među strancima »izvozila se« u različite zemlje podrijetla brзом redukcijom broja

»gostujućih radnika«. Zato se mnogi stranci koji su izgubili posao nikad nisu pojavili u austrijskoj statistici. Tek su se u ranim osamdesetima stope nezaposlenosti stranaca popele na 6% (1982/1983.). Ispočetka je to povećanje bilo izraženije nego u austrijskih državljana, ali se taj jaz do sredine osamdesetih smanjio. Na početku devedestih stope nezaposlenosti strane populacije opet su se počele penjati.

U usporedbi s Njemačkom, u Austriji su se stope nezaposlenosti stranih radnika povoljnije razvijale i nikad nisu bile bitno iznad odgovarajuće brojke za austrijske državljanke. Na taj je način slučaj Austrije jedinstven u Europi. U Francuskoj, Njemačkoj ili Švedskoj stopa nezaposlenosti strane populacije dvostruko je viša od one u domaće populacije, u Nizozemskoj je čak trostruko viša (Werner, 1996), dok je u Austriji viša samo 1,4 puta. To je začuđujuće. U pogledu kvalifikacijske strukture strane populacije očekivali bismo da stopa nezaposlenosti bude znatno viša nego u domaće, kao što je to slučaj u drugim europskim zemljama. Međutim, moramo uzeti u obzir da produljena nezaposlenost u Austriji mnogo brže dovodi do gubitka bora-višne dozvole nego drugdje, što smanjuje napetost na austrijskom tržištu rada.

Grafikon 5: Stope nezaposlenosti u Austriji, 1974-1997 (u postotku)

Izvori: Prskawetz (1998: 80); Savezno ministarstvo za rad i socijalna pitanja

4. Tržište rada i radna mjesta imigranata

4.1. Veličina tvrtki i industrijska struktura

Njemačka i Austrija imaju različito strukturirana tržišta rada. Veličina tvrtki u kojima su zaposleni domaći i stranci znatno se razlikuje. U Austriji je udio stranaca zaposlenih u većim tvrtkama manji nego onaj domaće radne snage. Samo je 11,4% austrijske strane radne snage (ali 12,3% svih domaćih radnika i zaposlenika) zaposleno u kompanijama s više od 500 uposlenika (tablica 3). S druge strane, u Njemačkoj je 26,9% svih nesamostalno zaposlenih stranih radnika (ali samo 24,4% svih domaćih radnika i zaposlenika) zaposleno u kompanijama te veličine.⁹ To je posebno važno s obzirom na mogućnosti za društveno-ekonomsku pokretljivost. Može se pretpostaviti da u većim tvrtkama postoje putovi internog napredovanja, specifični za odgovarajuću tvrtku, dok su čimbenici poput, primjerice, državljanstva, manje važni. Zato se može očekivati to veća radna pokretljivost imigranata što ih je više zaposleno u većim kompanijama.

Tablica 3: *Primatelji plaće i nadnice prema veličini tvrtke, u %*

	Njemačka		Austrija	
	državljeni	stranci	državljeni	stranci
1–9 zaposlenika	17.5	16.9	35.2	25.3
10–49 zaposlenika	23.0	20.6	27.6	31.7
50–499 zaposlenika	35.1	35.6	24.9	31.6
500 i više zaposlenika	24.4	26.9	12.3	11.4

Izvori: Njemačka: IAB – Beschäftigtenstatistik; Austrija: Mikrozensus 1993.

Grane u kojima su imigranti zaposleni također su dobar pokazatelj za mogućnosti napredovanja. Javne i privatne službe najvažniji su sektori zaposlenja njemačkih i austrijskih državljana.¹⁰ Tri od deset ekonomski aktivnih Nijemaca (1994. 29%) i dva od deset ekonomski aktivnih Austrijanaca (1993. 21%) zaposleni su u javnim i socijalnim službama. U Austriji 21% radi u trgovini i transportu, a u Njemačkoj je

⁹ Usporedi Abele, Nowotny i Schleicher (1989), Biffel et al. (1997), mikrocensus 1993. (za Austriju) i statistika zaposlenja IAB-a (za Njemačku).

¹⁰ Sljedeća usporedba, koja se temelji na longitudinalnim podacima u slučaju Zapadne Njemačke i na transverzalnim podacima u slučaju Austrije, mogla bi se smatrati uzorkom koji bi mogao proizvesti različite rezultate samo iz metodoloških razloga. Međutim, to nije slučaj. Usporedili smo središnje varijable SOEP-a sa službenim podacima Državnog ureda za rad, a da nismo ustanovili znatne razlike u njemačkim podacima. U svrhu uspoređivanja odlučili smo se poslužiti njemačkom društveno-ekonomskom panel-studijom, jer podaci Državnog ureda za rad ne sadržavaju središnje varijable kao što je duljina boravka, koja je osobito važna za napredovanje na radnom mjestu.

17% zaposleno u tom sektoru. Samo je 25% austrijske i 33% njemačke domaće radne snage zaposleno u proizvodnji.

Proizvodnja je u objema zemljama važnija za strane radnike nego za domaće. Godine 1984. više od dvije trećine zapadnonjemačke turske radne snage bilo je zaposleno u proizvodnji (76%), a 1994. taj je omjer još bio približno jedan na dva (51%). Zaposlenost stranih radnika iz bivše Jugoslavije u proizvodnji je već 1984. iznosila samo 46%. Ta se brojka povećala u sljedećem desetljeću, ali se do 1994. ponovno smanjila na razinu iz 1984.

U Austriji je razvoj bio sličan. Radnici iz bivše Jugoslavije rjeđe su bili zaposleni u proizvodnji (1988. 41%; 1993. 38%) nego turski (1988. 57%; 1993. 53%). Isto tako, što se tiče Njemačke, postotak turskih radnika zaposlenih u tom sektoru više se smanjio nego onaj radnika iz bivše Jugoslavije. U Austriji su strani radnici aktivni u tom sektoru pretežito bilo koncentrirani u službama okrenutim potrošačima, ponajprije u turizmu i gastronomiji, dok je u Zapadnoj Njemačkoj zaposlenost stranaca u javnim i socijalnim službama također dobila na važnosti.

Sljedeća važna razlika između Njemačke i Austrije može se uočiti u vlasničkoj strukturi industrije. U Austriji država nadzire željeznu i čeličnu industriju, potpuno ili djelomice nacionalizirana javna poduzeća (plin i struja) i pretežito javne transportne sustave (državnu željeznicu, državni zračni i lokalni transport), koji su rezervirani za domaće radnike. Isto se odnosi i na poštanske službe i telekomunikacijski sektor, austrijski bankovni sektor, mnoge osiguravajuće kompanije, velike dijelove proizvodnje hrane, proizvodnju nafte i plina, duhansku industriju i većinu elektronskih medija. Približno trećina onih koji primaju plaću i nadnicu angažirani su u tim zaštićenim segmentima tržišta rada (Fisher-Kowalski i Bucek, 1980). Tako gotovo i nema stranih državljana.

4.2. Promjene radnog mjesta

Usporedba radnih mjesta u nekoliko vremenskih točaka pruža indikacije za pokretljivost ili statičnost stranih radnika u radnom sustavu Austrije i Njemačke. Strani radnici su i u Austriji i u Njemačkoj uglavnom radili manualne poslove. Više od polovice i turskih radnika (Njemačka: 60%; Austrija: 76%) i radnika iz bivše Jugoslavije (Njemačka: 51%; Austrija: 75%) bilo je 1993/94. zaposleno kao nekvalificirani ili polukvalificirani radnici (vidi tablicu 4).

Godine 1994. u Njemačkoj su turski radnici gotovo u cijelosti radili nekvalificirane ili polukvalificirane poslove (79%), dok je to u onih iz bivše Jugoslavije bilo u dva od tri slučaja (66%). Sve do 1994. bilo je očigledno izrazito smanjenje u postotku obiju skupina na tim položajima. Kvalificirani poslovi dobili su na važnosti (21% za Turke i 32% za Jugoslavene), kao i činovnički (11% odnosno 16%). Nešto je manje bilo zaposlenih iz Turske i bivše Jugoslavije koji su zauzimali srednje i gornje činovničke položaje (5% odnosno 7%). Istodobno, broj samozaposlenih u Njemačkoj se znatno povećao, osobito među Turcima (1994. 8%).

Tablica 4: Struktura radnih mjesta zaposlenih osoba iz Turske, (bivše) Jugoslavije, Njemačke i Austrije prema industrijama, 1984–1993/94. (u %)

	Njemačka				Austrija	
	1984.	1989.	1990.	1994.	1988.	1993.
<i>Turski državljani</i>						
poljoprivreda	3	4	2	1	3	6
industrija	67	65	57	51	57	53
građevinarstvo	12	12	12	8	13	14
trgovina	7	5	8	12	10	9
usluge u proizvodnji	2	3	3	7	2	1
potrošačke usluge	4	4	5	7	15	16
javne i socijalne službe	4	7	13	14	0	2
<i>Državljeni bivše Jugoslavije</i>						
poljoprivreda	4	3	1	2	1	2
industrija	46	51	54	46	41	39
građevinarstvo	20	19	17	16	11	17
trgovina	11	9	8	12	16	14
usluge u proizvodnji	2	3	2	5	1	2
potrošačke usluge	12	9	9	7	23	20
javne i socijalne službe	5	7	9	12	7	6
<i>Domaći</i>						
poljoprivreda	5	4	3	4	10	9
industrija	32	34	33	33	27	25
građevinarstvo	8	6	6	6	8	8
trgovina	16	16	16	17	20	21
usluge u proizvodnji	7	8	8	8	6	8
potrošačke usluge	4	3	4	3	8	8
javne i socijalne službe	28	29	29	30	19	21

Izvor: Njemačka: longitudinalni uzorak SOEP-a 1984–1989. i 1990–1994. (teritorij samo Zapadne Njemačke); Austrija: Microcensus 1988. i 1993.

Godine 1988. jugoslavenski radnici u Austriji zauzimali su nekvalificirana i polukvalificirana mjesta u približno istoj mjeri (81%) kao i turski radnici (79%). Između 1988. i 1993. došlo je do lagana pada u broju polukvalificiranih radnika među Jugoslavenima (1993. 75%). U isto vrijeme broj kvalificiranih radnika nešto se povećao (1988. 12%; 1993. 15%). Postotak činovnika nižega ranga (1993. 4%) kao i srednjeg i gornjeg (1993. 2%) udvostručio se, premda je u cjelini ostao nizak. U slučaju turskih imigranata razvoj je bio drukčiji. Za tu se skupinu postotak nekvalificiranih radnika zapravo povećao u ranim devedesetima (1988. 34%; 1993. 48%), dok se postotak polukvalificiranih radnika smanjio (1988. 49%; 1993. 28%). Ako nekvalificirane i polukvalificirane radnike uzmemo zajedno, onda u toj kategoriji radnika postaje očigledan lagan pad (1988. 79%; 1993. 76%). Istodobno, postotak kvalifici-

ranih radnika povećao se među Turcima u Njemačkoj (1988. 12%; 1993. 18%).

Tablica 5: Radna mjesta zaposlenih osoba iz Turske i bivše Jugoslavije u Njemačkoj i Austriji 1984–1993/94. (u %)

	Njemačka				Austrija	
	1984.	1989.	1990.	1994.	1988.	1993.
<i>Turski državljani</i>						
nekvalificirani radnici	38	26	27	20	34	48
polukvalificirani radnici	41	43	36	40	45	28
kvalificirani radnici	14	22	24	21	12	18
činovnici niže razine	4	2	3	6	8	1
činovnici srednje i više razine	1	6	3	5	0	2
samozaposleni	2	1	6	8	1	4
<i>Državljanima (bivše) Jugoslavije</i>						
nekvalificirani radnici	17	16	23	10	47	40
polukvalificirani radnici	39	42	40	41	34	35
kvalificirani radnici	30	29	27	32	12	15
činovnici niže razine	5	4	6	9	2	4
činovnici srednje i više razine	3	5	4	7	1	2
samozaposleni	6	4	1	2	4	4
<i>Domaći</i>						
nekvalificirani radnici	5	4	4	4	6	5
polukvalificirani radnici	12	12	11	9	12	11
kvalificirani radnici	17	18	19	16	22	20
činovnici niže razine	10	9	10	12	12	12
činovnici srednje i više razine	33	38	37	39	16	20
državni službenici	12	10	11	10	19	20
samozaposleni	11	9	8	10	14	12

Izvor: Njemačka: longitudinalni uzorak SOEP-a 1984–1989. i 1990–1994. (teritorij samo Zapadne Njemačke); Austrija: Microcensus 1988. i 1993.

Struktura zaposlenja iz razdoblja regrutiranja imigranata u Njemačkoj i Austriji još je vidljiva u strukturi djelatnosti i industriji. Međutim, u Njemačkoj postoje naznake da barem dijelovi strane radne snage izlaze iz najnižega segmenta tržišta rada i počinju ulaziti u srednje razine profesionalne hijerarhije.¹¹ U Austriji se takav pomak zbiva u znatno manjoj mjeri.

¹¹ Ovi procesi promjena djelatnosti mogu se pratiti na različitim slučajevima: individualna pokretljivost podrazumijeva penjanje s nižeg na viši položaj, primjerice od statusa polukvalificiranog na status kvalificiranog radnika. Osim toga, do strukturnih promjena može doći ulaskom bolje kvalificiranih radnika, posebice onih druge generacije, i umirovljenjem osoba s nižom razinom kvalifikacije.

4.3. Učinak obrazovanja, duljine boravka i profesionalne pokretljivosti

Moguće objašnjenje koncentracije strane populacije u nižim slojevima profesionalne hijerarhije je njihova obrazovna i kvalifikacijska razina (Bender i Seifer, 1996; Büchel i Wagner, 1996; Eichwalder, 1991). Da bismo analizirali učinke obrazovanja, razmotrit ćemo najprije domaće i strane radnike s osnovnim obrazovanjem (završena osnovna škola ili obvezatna škola u drugoj zemlji). Kako je većina imigranata završila školovanje u drugoj zemlji, može se pretpostaviti da to ima negativne posljedice na buduću profesionalnu pokretljivost u zemlji u kojoj gostuju. Usprkos tomu, uzimajući u obzir bolje znanje jezika i usvajanje posebnih vještina s duljim trajanjem boravka, stanovita profesionalna pokretljivost može se očekivati i kod strane populacije kao što to sugerira model ljudskog kapitala.

Tablica 6: Radna mjesta zaposlenika s osnovnim ili obveznim obrazovanjem, 1984–1993/94. (u %)

	Njemačka				Austrija	
	1984.	1989.	1990.	1994.	1988.	1993.
<i>Turski državljani</i>						
nekvalificirani radnici	35	25	30	17	36	48
polukvalificirani radnici	48	43	37	45	41	30
kvalificirani radnici	13	26	27	28	13	19
činovnici niže razine	3	3	3	5	8	1
činovnici srednje i više razine	0	1	1	1	1	1
samozaposleni	1	2	2	3	2	2
<i>Državljanima (bivše) Jugoslavije.</i>						
nekvalificirani radnici	12	14	23	10	48	42
polukvalificirani radnici	37	39	37	37	34	36
kvalificirani radnici	37	35	31	41	11	15
činovnici niže razine	5	4	7	9	3	4
činovnici srednje i više razine	3	5	2	3	3	3
samozaposleni	6	3	1	0	4	3
<i>Domaći</i>						
nekvalificirani radnici	7	6	6	6	8	7
polukvalificirani radnici	18	18	18	16	16	15
kvalificirani radnici	26	27	29	26	29	27
činovnici niže razine	13	11	12	16	14	15
činovnici srednje i više razine	20	23	24	25	7	9
državni službenici	5	4	4	4	13	14
samozaposleni	12	10	7	9	14	11

Izvor: Njemačka: longitudinalni uzorak SOEP-a 1984–1989. i 1990–1994. (teritorij samo Zapadne Njemačke); Austrija: Microcensus 1988. i 1993.

Kao prvo, očigledna su znatna odstupanja između domaćih i stranih radnika s osnovnim obrazovanjem s obzirom na njihove profesionalne položaje. Stranci s osnovnim obrazovanjem gotovo su isključivo zaposleni na manualnim poslovima. Premda je postotak zaposlenika s osnovnim obrazovanjem na manualnim poslovima također viši među domaćim zaposlenim osobama, mnogi od njih zaposleni su i kao srednji ili viši činovnici ili javni službenici. Posljednja činjenica posebice je važna u Austriji kao posljedica višeg postotka položaja u javnim službama u toj zemlji. Napredovanje stranaca uglavnom ostaje ograničeno na manualne poslove. Postotak turskih radnika zaposlenih na radnim mjestima gdje se zahtijeva kvalifikacija povećao se u objema zemljama, ali je u Austriji ipak ostao niži od 20%. Dok je u Njemačkoj 1994. godine 41% zaposlenih iz bivše Jugoslavije radilo kao kvalificirani radnici, u Austriji je taj postotak iznosio 15% zaposlenih s osnovnim obrazovanjem.

Tablica 7: Radna mjesta radnika iz Turske i bivše Jugoslavije i stranaca rođenih u zemlji primitka prema duljini boravka (u %)

	Duljina boravka u Njemačkoj				Duljina boravka u Austriji			
	0–10 godina	10–20 godina	20+ godina	od rođenja	0–10 godina	10–20 godina	20+ godina	od rođenja
<i>Radno mjesto</i>								
nekvalificirani radnici	25	16	11	4	27	36	41	13
polukvalificirani radnici	53	41	44	28	59	46	39	26
kvalificirani radnici	17	29	29	19	11	12	0	43
činovnici niže razine	3	5	8	34	0	14	20	18
činovnici srednje i više razine	1	7	6	14	0	0	0	0
samozaposleni	1	3	1	2	3	1	0	0
<i>Industrija</i>								
poljoprivreda	1	2	0	4	11	0	0	0
industrija	62	53	56	29	55	61	65	39
građevinarstvo	6	16	11	4	12	13	0	8
trgovina	8	10	23	23	8	11	2	18
usluge u proizvodnji	2	1	1	3	0	0	0	0
potrošačke usluge	5	6	1	5	14	15	33	36
javne i socijalne službe	16	13	9	33	0	0	1	0

Izvor: Njemačka: longitudinalni uzorak SOEP-a 1984–1989. i 1990–1994. (teritorij samo Zapadne Njemačke); Austrija: Microcensus 1988. i 1993.

Analize jasno pokazuju da određena društveno-ekonomska pokretljivost postoji i među stranim radnicima s osnovnim obrazovanjem. Ipak, ona je uglavnom ograničena na manualne poslove. Strani zaposlenici s osnovnim obrazovanjem češće su radili kao nekvalificirani ili polukvalificirani radnici u Austriji. To bi mogla biti indikacija većeg stupnja segmentacije na austrijskom tržištu rada. Isto-

dobno, razumljivo je da su nepoznavanje jezika i nedostatak specifičnih kvalifikacija otežali pristup činovničkim poslovima u objema zemljama.

U sljedećem odjeljku posebna pozornost posvetit će se drugoj generaciji. Stranci rođeni u Njemačkoj ili Austriji imaju redovito manje ili gotovo uopće nemaju jezične probleme i također posjeduju domaće školske svjedodžbe koje mogu povećati njihove izgleda na tržištu rada spomenutih zemalja. Prema teoriji ljudskog kapitala, može se očekivati znatna unutargeneracijska pokretljivost. Međutim, ako je tržište rada segmentirano prema etničkim linijama, može se očekivati mala ili nikakva pokretljivost.

Nikakva veza nije vidljiva između grana u kojima rade imigranti i duljine boravka u Austriji ili Njemačkoj. U Njemačkoj je druga generacija razmjerno sveobuhvatno (jasno) raspodijeljena u svim radnim sektorima. Proizvodnja gubi dominantnu poziciju. Postotak zaposlenika u sektoru socijalnih (društvenih) i javnih službi već premašuje onaj u proizvodnji. S druge strane u Austriji je druga generacija koncentrirana u svega nekoliko sektora. Proizvodnja je još najvažniji sektor za poslenja, a slijede je potrošačke službe.

Istodobno, očigledne su različite posljedice duljine boravka na položaj zaposlenika u Austriji i Njemačkoj. Godine 1994. u Njemačkoj je postotak nekvalificiranih i polukvalificiranih radnika bio znatno veći među onima koji su u toj zemlji živjeli samo deset godina (78%) nego među onim radnicima koji su tu živjeli više od dvadeset godina (55%). U Austriji je, s druge strane, 80% onih koji su tu živjeli dulje od dvadeset godina još bilo zaposleno kao nekvalificirana ili polukvalificirana radna snaga. Taj je postotak bio neznatno manji od onog nekvalificiranih ili polukvalificiranih radnika među »novim« imigrantima (86%).

Općenito uzevši, analiza stjecanja profesionalnog položaja u odnosu na duljinu boravka sugerira da je njemačko tržište rada znatno propusnije nego što je to austrijsko. Čini se da je za Njemačku vjerojatnije da s povećanim ljudskim kapitalom rastu i šanse za strance na tržištu rada. Godine 1994. samo je trećina osoba rođenih u Njemačkoj od turskih ili jugoslavenskih roditelja (druga generacija) još bila zaposlena kao nekvalificirana ili polukvalificirana radna snaga. Gotovo polovica zaposlenika druge generacije radila je na činovničkim mjestima, a od njih je 14% zauzimalo čak srednje ili gornje položaje.

U Austriji, naprotiv, neki sektori tržišta rada i dalje su gotovo nedostupni imigrantima i njihovoj djeci, čak i onima s većim stupnjem kvalifikacije. Tu se među- i unutargeneracijska pokretljivost događa jedino na činovničkim položajima. Udio nekvalificiranih i polukvalificiranih radnika manji je u drugoj generaciji nego što je bio u prvoj. Kao kvalificirana radna snaga bilo je zaposleno 43% druge generacije. Ipak, samo je 18% druge generacije Jugoslavena i Turaka rođenih u Austriji bilo zaposleno u činovničkom sektoru, i to gotovo bez iznimke na nižim mjestima.

5. Zaključak

Usporedba imigranata iz Turske i bivše Jugoslavije koji žive u Njemačkoj i Austriji jasno pokazuje da su se, usprkos regrutiranja u slične ekonomije tijekom istoga povijesnog razdoblja (1961–1973.), šanse imigranata i njihove djece na tržištu rada u dvjema zemljama razvijale različito. U Austriji je vidljiva dugotrajna i djelotvorna etnička segmentacija tržišta rada, dok su se u Njemačkoj izgledi imigranata i njihove djece na tržištu rada izrazito poboljšali povećanjem kvalifikacije i nakon dobivanja njemačkih svjedodžbi o naobrazbi.

Ti su rezultati začuđujući. Strukturne promjene na njemačkom i austrijskom tržištu rada – ubrzano povećanje uslužnog sektora i deindustrijalizacije – dogodile su u jednakoj mjeri i stoga se ne mogu smatrati slučajnima u izrazitijem isključivanju strane radne snage na austrijskom tržištu rada nego na njemačkom. Različita područja regrutiranja u Turskoj i bivšoj Jugoslaviji, zajedno s odgovarajućim različitim razinama urbanizacije i modernizacije u odnosnim regijama sigurno se ne bi mogli upotrijebiti da se razjasni različita selekcija imigranta na početku procesa regrutiranja. Ali takve okolnosti, jednom relevantne, ne bi mogle objasniti nisku društveno-ekonomsku pokretljivost, osobito između prve i druge generacije imigranata u Austriji u usporedbi s većom međugeneracijskom pokretljivošću u (Zapadnoj) Njemačkoj. Osim toga, ekonomski rast od kraja šezdesetih bio je veći u Austriji nego u Njemačkoj tako da taj čimbenik nije dostatan za pružanje objašnjenja. Moramo zaključiti da je, u cjelini, više segmenata austrijskog tržišta rada nego njemačkog zatvoreno za imigrante i da su unutarnja tržišta rada manje propusna za strane radnike u Austriji nego u Njemačkoj.

Četiri su važna razloga za jasnije izraženu etničku segmentaciju austrijskog tržišta rada i za veću propusnost (zapadno)njemačkog. To su:

1. Kao posljedica razlike u plaćama koje su postojale između Njemačke i Austrije u godinama povećana regrutiranja radne snage (1961–1973.), moglo je doći do »pozitivna« procesa samoselekcije stranih radnika u korist Njemačke. Jednostavno rečeno, radnik migrant s kvalifikacijama koje su se cijenile na tržištima rada obiju budućih zemalja primitka naginjao je odlasku u zemlju gdje su plaće bile veće. Informacije o potrebnim kvalifikacijama i one koje se tiču specifičnih kriterija tržišta rade širile su se (i još se šire) putem etničkih mreža. To je moglo utjecati na proces izbora. Strukturni podaci o školskim svjedodžbama potkrepljuju (potvrđuju) odnos koji bi, samog po sebi, bilo teško testirati: radnici koji su imigrirali u Njemačku iz Turske i bivše Jugoslavije pokazuju višu razinu obrazovanja nego oni koji žive u Austriji.
2. Postoji fundamentalna razlika u strukturi tvrtki koje zapošljavaju strane radnike u Njemačkoj u odnosu na one u Austriji. U ovoj drugoj strani radnici su ponajprije zaposleni u malim ili srednjim kompanijama, a u manjoj mjeri u velikim tvrtkama. To nije samo zbog manjega postotka velikih firmi u Austriji, nego je i posljedica činjenice da je koncentracija stranih radnika u aust-

rijskim malim i srednjim kompanijama veća nego udio domaćih radnika. Većina stranih radnika nema pristup na unutarnja tržišta rada većih kompanija s njihovim specifičnim kriterijima izbora i putovima napredovanja. U Njemačkoj je situacija obrnuta. Tu je vjerojatnije – u odnosu na domaću radnu snagu – da se strani radnici i zaposlenici zaposle u većim tvrtkama i zato mogu profitirati od unutarnjih tržišta rada.

3. Različita struktura vlasništva nad tvrtkama u Austriji i Njemačkoj također ima važan utjecaj na stupanj pokretljivosti prema gore domaće i strane radne snage. Nekoliko velikih austrijskih poslodavaca je sve donedavno bilo u većinskom vlasništvu ili države ili banaka ili osiguravajućih poduzeća koja nadzire država. Općenito, veliki poslodavci ostaju pod nekom vrstom političkoga nadzora. Ta je okolnost pridonijela tendenciji dodjeljivanja bolje plaćenih i, sve do sredine osamdesetih, relativno sigurnih radnih mjesta u austrijskim industrijama pod nadzorom države domaćim radnicima. Činjenica da političke stranke, lokalne vlade i sindikati mogu utjecati na regrutiranje radnika u tim sektorima ključni je element u objašnjavanju etnički segmentirana tržišta rada. Takav politički utjecaj, kao i utjecaj sindikata, i nadalje postoje u pojedinim poduzećima, čak i nakon privatizacije. Prednost koja se dalje zapošljavanju domaćih radnika jasan je cilj politike sindikata u Austriji kao i rezultat dodjeljivanja mjesta i položaja prema kriteriju stranačke pripadnosti. Zato nije čudno da u mnogim odlukama koje se tiču zapošljavanja i promocije predstavnika političkih stranaka, lokalne i nacionalne vlade, radnički sindikati, zaposlenička vijeća i ostali lobisti mogu utjecati na odluke u korist svojih glasača i klijentele (primjerice, u većini slučajeva rođenim Austrijancima daje se prednost pred imigrantima). Jedino su domaći radnici potencijalni birači ili članovi stranaka i samo su oni u visokom stupnju organizirani u radničke sindikate. Sve dotle dok prije spomenute industrije nemaju bilo kakvu domaću ili stranu konkurenciju i sve dok njihovi javni vlasnici od njih ne zahtijevaju visoke dividende, moći će isplaćivati iznadprosječne zarade. To smanjuje inicijativu za zapošljavanjem (obično manje plaćenih) stranih radnika, ali istodobno povećava tendenciju dovođenja »vlastitih« birača. Naprotiv, u Njemačkoj postoji znatan udio srednjih i velikih tvrtki u kojima je malen izravan utjecaj države, političkih stranaka i sindikata na odluke koje se tiču zapošljavanja i unutarnjeg napredovanja. Većina tih njemačkih tvrtki je više izložena domaćoj i/ili međunarodnoj konkurenciji. Te tvrtke ne samo da zapošljavaju veći broj stranaca nego im pružaju i određene mogućnosti napredovanja. To je moguće zbog to što su kriteriji selekcije i unutarnjih putova napredovanja uglavnom formalizirani i odnose se na sve skupine radnika i zaposlenika više ili manje neovisno o njihovoj nacionalnosti. Na taj način strani radnici u Njemačkoj imaju bolje šanse na unutarnjim tržištima rada većih tvrtki i nalaze se u poziciji postizanja, iako ograničene, profesionalne karijere. Takva je mogućnost rjeđa ako se promijeni tvrtka zaposlenja.
4. Konačno, struktura njemačkoga tržišta rada pokazuje manji stupanj rigidnosti, kao veći stupanj propusnosti, u usporedbi s austrijskim. Pokazatelj je

toga nedostatak profesionalne i prostorne pokretljivosti u Austriji, kao i veći postotak javne administracije, nacionalizirane ili prije nacionalizirane industrije i drugih industrija i industrijskih grana pod nadzorom države koji zajedno tvore »zaštićeni« segment tržišta rada. Zbog toga se austrijsko tržište rada, u usporedbi s njemačkim, može karakterizirati kao »nerazvijeno«. To znači da u Austriji, kako za domaće radnike tako i za strane, početno radno mjesto određuje dalju profesionalnu karijeru u većoj mjeri nego što je to slučaj u Njemačkoj. Kao posljedica mehanizma naprijed opisane strukturne diskriminacije, stranim radnicima u Austriji nerazmjerno se rijetko pruža prigoda ostvarivanja unutarnjih putova napredovanja u okviru individualnih tvrtki ili da iz sekundarnoga napreduju u zaštićeni segment tržišta rada. Naprotiv, strani radnici u Njemačkoj imaju bolje šanse za svoju integraciju, barem ekonomsku.

Svi navedeni pokazatelji zajedno doveli su do oprečnih razvoja u profesionalnom i društvenom položaju stranih radnika u Njemačkoj i Austriji. Dok u Njemačkoj postupno nestaje etnička segregacija imigranata, državljana Turske i bivše Jugoslavije i njihove djece, u Austriji se zapravo zbiva konsolidacija etničke segmentacije. Etničke skupine o kojima smo ovdje govorili ne mogu se označiti kao dobro integrirane ni u Njemačkoj. Bilo je pogoršanja na polju socijalne integracije, posebice u prvoj polovici devedesetih godina (Münz, Seifert i Ulrich, 1997). Napredak je očitiji u stručnoj integraciji. Ipak, osnovno poboljšanje u integraciji na tržištu rada općenito se u Njemačkoj zbiva tek u drugoj i trećoj generaciji. U Austriji bi taj proces mogao trajati znatno dulje ili bi čak moglo doći do njegova potpunog prekida. Međutim, teško je predvidjeti brzinu odvijanja tog procesa, budući da je to funkcija ne samo ekonomskih i institucionalnih determinanti nego i političkih odluka.

Usporedbom Austrije i Njemačke moguće je identificirati strukture u sustavima djelatnosti koje potiču integraciju, kao i u onima koje je sprečavaju. Općenita je istina da slične strukture i determinante polučuju slične rezultate. I njemačko i austrijsko društvo mora se promatrati kao relativno zatvoreno, s tendencijom isključivanja stranih radnika i njihove djece (Cinar, Hofinger i Waldrauch, 1995), a ne kao otvoreno koje karakterizira veća spremnost prihvaćanja i integracije imigranata. Usprkos svemu, njemačko društvo pruža stranim radnicima i njihovoj djeci veće šanse na tržištu rada nego austrijsko.

S engleskoga prevela Jasna Blažević

LITERATURA

- ABELE, Hanns, Ewald NOWOTNY i Stefan SCHLEICHER (ur.) (1989). *Handbuch der österreichischen Wirtschaftspolitik*. 3. Verlag. Wien: Manz.
- BADE, Klaus J. (1994). *Ausländer, Aussiedler, Asyl. Eine Bestandsaufnahme*. München: Beck.

BENDER, Stefan i Wolfgang SEIFERT (1996). »Zuwanderer auf dem Arbeitsmarkt: Nationalitäten- und geschlechtsspezifische Unterschiede«, *Zeitschrift für Soziologie*, god. 25, br. 6, str. 473–495.

BENDER, Stefan i Wolfgang SEIFERT (1998). »Die Auswirkungen der Globalisierung auf die lokalen Arbeitsmärkte für Zuwanderer in Deutschland«, *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung*, god. 31, br. 4, str. 473–495.

BIFFL, Gudrun, Edwin DEUTSCH, Hedwig LUTZ i Markus MARTERBAUER (1997). *Ökonomische und strukturelle Aspekte der Ausländerbeschäftigung in Österreich*. Wien: Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung.

BLOSSFELD, Hans Peter i Karl Ulrich MAYER (1988). »Arbeitsmarktsegmentation in der Bundesrepublik Deutschland. Eine empirische Überprüfung von Segmentierungstheorien aus der Perspektive des Lebenslaufs«, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 40, str. 262–283.

BILLER, Martin (1989). »Employment Patterns among German and Foreign Workers at Shop Floor Level – Convergences and Divergences. Findings of a Case Study«, u: Jürgen Fijalkowski (ur.). *Transnationale Migranten in der Arbeitswelt. Studien zur Ausländerbeschäftigung in der Bundesrepublik und zum internationalen Vergleich*. Berlin: Edition Sigma, str. 15–32.

BORJAS, George J. (1985). »Assimilation, Changes in Cohort Quality, and the Earnings of Immigrants«, *Journal of Labor Economics*, god. 3, br. 4, str. 463–489.

BÖS, Mathias (1997). *Migration als Problem offener Gesellschaften. Globalisierung und sozialer Wandel in Westeuropa und in Nordamerika*. Opladen: Leske+Budrich.

BÜCHEL, Felix i Gert WAGNER (1996). »Soziale Differenzen der Bildungschancen in Westdeutschland: Unter besonderer Berücksichtigung von Zuwandererkindern«, u: Wolfgang Zapf, Jürgen Schupp i Roland Habich (ur.) *Lebenslagen im Wandel: Sozialberichterstattung im Längsschnitt*. Frankfurt/M. – New York: Campus, str. 80–96.

Bundesminister für Arbeit und Sozialordnung (ur.) (1996). *Repräsentativuntersuchung 95: Situation der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn.

CHISWICK, Barry R. (1978). »The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-Born Men«, *Journal of Political Economy*, god. 86, str. 897–922.

CHISWICK, Barry R. (1986). »Is the New Immigration Less Skilled Than the Old?«, *Journal of Labor Economics*, god. 4, br. 2, str. 168–192.

CINAR, Dilek, Christoph HOFINGER i Harald WALDRAUCH (1995). *Integrationsindex. Zur rechtlichen Integration von AusländerInnen in ausgewählten europäischen Ländern*. Wien: Institut für höhere Studien (Arbeitspapier; No. 25).

CROSS, Malcolm (1993). »Migration, Employment and Social Change in the New Europe«, u: Russel King (ur.). *The New Geography of European Migrations*. London – New York: Belhaven Press, str. 116–134.

EKBERG, Jan (1990). »Immigrants – Their Economic and Social Mobility«, u: Inga Persson (ur.). *Generating Equality in the Welfare State. The Swedish Experience*. Oslo: Norwegian University Press, str. 289–311.

EICHWALDER, Richard (1991). »Lebensbedingungen ausländischer Staatsbürger in Österreich«, *Statistische Nachrichten*, 2, str. 164–174.

ESSER, Hartmut (1990). »Nur eine Frage der Zeit?«, u: Hartmut Esser i Jürgen Friedrichs (ur.). *Generation und Identität*. Opladen: Leske + Budrich, str. 73–100.

FAIST, Thomas (1993). »Ein- und Ausgliederung von Immigranten. Türken in Deutschland und mexikanische Amerikaner in den USA in den achtziger Jahren«, *Soziale Welt*, god. 44, br. 2, str. 275–299.

FASSMANN, Heinz (1993). *Berufslaufbahnen und Arbeitsmarktsegmentation. Ein Beitrag zur Arbeitsmarktgeographie Österreichs*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

FASSMANN, Heinz (1997). »Is the Austrian Labour Market Ethnically Segmented?«, *European Journal of Population*, god. 13, br. 1, str. 17–32.

FASSMANN, Heinz i Rainer MÜNZ (1995). *Einwanderungsland Österreich? Historische Migrationsmuster, aktuelle Trends und politische Maßnahmen*. Wien: Jugend & Volk.

FISCHER-KOWALSKI, Marina i Josef BUCEK (ur.) (1980). *Lebensverhältnisse in Österreich, Klassen und Schichten im Wohlfahrtsstaat*. Frankfurt/M. – New York: Campus.

GRÜNER, Heinz (1992). *Mobilität und Diskriminierung. Deutsche und ausländische Arbeiter auf einem Arbeitsmarkt*. Frankfurt/M. – New York: Campus.

HEISS, Gernot i Oliver RATHKOLB (ur.) (1995). *Asylland wider Willen. Flüchtlinge in Österreich im europäischen Kontext seit 1914*. Wien: Jugend & Volk.

HERBERT, Ulrich (1986). *Geschichte der Ausländerbeschäftigung in Deutschland 1880–1990*. Berlin – Bonn: J. H. W. Dietz.

KÖHLER, Christoph i Heinz GRÜNER (1988). *Stamm- und Randbelegschaften – ein überlebtes Konzept?* Munich: Arbeitskreis Sozialwissenschaftliche Arbeitsmarktforschung (Arbeitspapier; 9)

KÖHLER, Christoph i Peter PREISENBERGER (1988). »Innerbetriebliche Arbeitsmarktsegmentation in Form von Stamm- und Randbelegschaften«, *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, god. 21, br. 2, str. 268–277.

KRAMER, H. (1997). *Struktur- und Standortpolitik*. Wien: Zukunftsforum/Bundeskanzleramt.

MÜNZ, Rainer i Rainer OHLIGER (1997). *Deutsche Minderheiten in Ostmittel- und Osteuropa. Aussiedler in Deutschland. Eine Analyse ethnisch privilegierter Migration*. Berlin: Humboldt-Universität (Demographie aktuell; 9)

MÜNZ, Rainer, Wolfgang SEIFERT i Ralf ULRICH (1997). *Zuwanderung nach Deutschland*. Frankfurt/M. – New York: Campus.

MÜNZ, Rainer, Wolfgang SEIFERT, Ralf ULRICH i Heinz FASSMANN (1997). »Wanderungsmuster, Stellung von Einwanderern und Migrationspolitik in Deutschland und Österreich«, u: Hartmut Kaelble i Jürgen Schriewer (ur.). *Gesellschaften im Vergleich*. Frankfurt/M. etc.: Lang, str. 261–342.

MUUS, Philipp, J. (1996). *SOPEMI: Netherlands – 1995. Migration, Immigrants and Policy in the Netherlands*. Amsterdam: Centre for Migration Research (CEMIO).

NAUCK, Bernhard i Annette KOHLMANN (1996). »Family Networks, Intergenerational Transmission and Social Integration of Turkish Immigrant Families«, conference paper *Migration and Ethnic Conflicts*, University of Mannheim, June, 19th–22th 1996.

PANNENBERG, Markus i Ulrich RENDTEL (1996). *Documentation of Sample Sizes and Panel Attrition in the German Socio Economic Panel (GSOEP)*. Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (Diskussionspapier; Nr. 137).

PARNREITER, Christof (1994). »Migrationspolitik im Wandel. Bestimmungsfaktoren österreichischer Wanderungspolitik im Lichte des Umbruchs der Weltwirtschaft«, *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, god. 23, br. 3, str. 283–298.

PIORE, Michael J. (1978). »Lernprozesse, Mobilitätsketten und Arbeitsmarktsegmente«, u: Werner Sengenberger (ur.). *Der gespaltene Arbeitsmarkt*. Frankfurt/M. – New York: Campus, str. 67–98.

PORTES, Alejandro (1995). »Economic Sociology and the Sociology of Immigration: A Conceptual Overview«, u: Alejandro Portes (ur.). *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. New York: Russel Sage Foundation, str. 1–41.

PRSKAWETZ, Alexia (1997). *Wirtschaftliche Auswirkungen der Migration in Österreich (1961–1993)* (rukopis).

SANTEL, Bernhard (1995). *Migration in und nach Europa. Erfahrungen. Strukturen. Politik*. Opladen: Leske + Budrich.

SCHÖTTES, Martina i Annette TREIBEL (1997). »Frauen – Flucht – Migration. Wandlungsmotive von Frauen und Aufnahmsituation in Deutschland«, u: Ludger Pries (ur.). *Transnationale Migration, Soziale Welt* (special edition; no. 12).

SCHULZ, Erika, Ulrich RENDTEL, Jürgen SCHUPP i Gert WAGNER (1993). *Das Zuwandererproblem in Wiederholungsbefragungen am Beispiel des Sozio-Ökonomischen Panels (SOEP)*. Berlin: DIW (Discussion paper; No. 71).

SEIFERT, Wolfgang (1995). *Die Mobilität der Migranten. Die berufliche, ökonomische und soziale Stellung ausländischer Arbeitnehmer in der Bundesrepublik – Eine Längsschnittanalyse mit dem sozio-ökonomischen Panel, 1984–1989*. Berlin: Ed. Sigma.

SEIFERT, Wolfgang (1996). »Berufliche, ökonomische und soziale Mobilität von Arbeitsmigranten zwischen 1984 und 1993«, u: Wolfgang Zapf, Jürgen Schupp i Roland Habich (ur.). *Lebenslagen im Wandel: Sozialberichterstattung im Längsschnitt*. Frankfurt/M. – New York: Campus, str. 240–263.

STANEK, Eduard (1985). *Verfolgt – verjagt – vertrieben. Flüchtlinge in Österreich, 1945–84*. Wien – München – Zürich: Europa Verlag.

STARK, Oded (1994). »Patterns of Labor Migration when Workers Differ in Their Skills and Information is Asymmetric«, u: Herbert Giersch (ur.). *Economic Aspects of International Migration*. Berlin – Heidelberg – New York: Springer, str. 3–56.

STEINERT, Johannes-Dieter (1995). *Migration und Politik. Westdeutschland – Europa – Übersee 1945–1961*. Osnabrück: Secolo Verlag.

SZYDLIK, Marc (1996). »Ethnische Ungleichheit auf dem deutschen Arbeitsmarkt«, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, god. 48, br. 4, str. 658–676.

VELLING Johannes (1995). *Immigration und Arbeitsmarkt. Eine empirische Analyse für die Bundesrepublik Deutschland*. Baden-Baden: Nomos.

WERNER, Heinz (1996). »Integration ausländischer Arbeitnehmer in den Arbeitsmarkt in Frankreich, Deutschland, den Niederlanden und Schweden«, u: Thomas Faist, Felicitas Hillmann i Klaus Zühlke-Robinet (ur.). *Neue Migrationsprozesse: politisch-institutionelle Regulierung und Wechselbeziehungen zum Arbeitsmarkt*. Bremen: Zentrum für Sozialpolitik, str. 43–56 (Arbeitspapier; 6).

Heinz Fassmann, Rainer Münz, Wolfgang Seifert

**LABOUR MARKETS FOR IMMIGRANTS: A COMPARISON OF THE
LABOUR MARKET INTEGRATION OF IMMIGRANTS FROM TURKEY
AND THE FORMER YUGOSLAVIA IN GERMANY AND AUSTRIA**

SUMMARY

This article compares the occupational positions of immigrant workers from Turkey and the former Yugoslavia and their children in Germany and Austria. In both host countries these two immigrant groups constitute the majority of the foreign labour force, and the two states are comparable with regard to their social and economic structure and to their labour market structure. The differing degree of integration of foreign workers in the German and Austrian employment systems can therefore not be attributed to general factors, but requires explanations specific to the particular country. The analyses show that labour migrants in Austria are concentrated to a far greater extent in subordinate positions in the labour market hierarchy than this is the case in Germany. This remains true when education, training and length of stay are taken into account. In 1994, for example, 51% of the foreign nationals in Germany who came from former Yugoslavia are employed as unskilled or semi-skilled workers, whereas it was 75% in Austria. Germany's labour market structure shows, in comparison with that in Austria, a lower degree of segregation and somewhat more permeability. The far lower occupational and spatial mobility of foreign labour in Austria as compared to Germany results from the high share of the public sector (national administration, schools and institutions of higher education, almost all health services) as well as of state owned or state controlled industries (railways, postal services, telecommunications, national airlines, local transport companies, electronic media, food production, banks and insurance companies, mineral oil production, the gas and electricity industry and the tobacco industry) which constitute a "protected" segment of the labour market in which job security is high and employment opportunities are overwhelmingly set aside for Austrian nationals. In addition, Austria's foreign workers are less often employed in large enterprises than this is the case in Germany. Therefore internal career opportunities within big firms are more often given for foreign workers in Germany whereas in Austria this remains a rare exception.

KEY WORDS: immigrants, Turkey, former Yugoslavia, labour market, Germany, Austria

Heinz Fassmann, Rainer Münz, Wolfgang Seifert

**LES MARCHÉS DU TRAVAIL POUR IMMIGRANTS : UNE
COMPARAISON DE L'INTEGRATION SUR LE MARCHÉ DU TRAVAIL
ALLEMAND ET AUTRICHIEN DES IMMIGRANTS TURQUES ET DE
L'EX-YOUGOSLAVIE**

RÉSUMÉ

Cet article compare les positions professionnelles de travailleurs immigrants provenant de Turquie et de l'ex-Yougoslavie et de leurs enfants en Allemagne et en Autriche. Dans ces deux pays d'accueil, ces deux groupes immigrants constituent la majorité de la force étrangère de travail, et les deux états sont comparables en regard de leur structure socio-économique et de la structure de leur marché du travail. Le degré différent d'intégration de travailleurs étrangers dans les systèmes d'emploi allemand et autrichien ne peut dès lors pas être attribué à des facteurs généraux, mais requiert des explications spécifiques à chaque pays. Les analyses montrent que les travailleurs immigrants en Autriche sont cantonnés, dans des proportions plus importantes, à des positions subordonnées de la hiérarchie du marché du travail, plus que ce n'est le cas en Allemagne. Ceci reste vrai quand l'éducation, la formation et la longueur du séjour sont pris en compte. En 1994 par exemple, 51% des résidents de nationalité étrangère en Allemagne, qui sont venus d'ex-Yougoslavie, sont employés comme travailleurs non ou semi-qualifiés, là où en Autriche on atteignait 75%. La structure du marché du travail montre, en comparaison de celle de l'Autriche, un moindre degré de ségrégation et plus de perméabilité. La mobilité spatiale et professionnelle beaucoup plus basse du travail étranger en Autriche, comparée aux résultats en Allemagne, résulte de la haute répartition du secteur public (administration nationale, écoles et institutions de plus haute éducation, presque tous les services de santé) aussi bien que des industries qui sont la propriété de l'état ou qui sont contrôlées par lui (chemins de fer, services postaux, télécommunications, lignes aériennes, compagnies de transport locales, media électroniques, production alimentaire, banques et compagnies d'assurances, production d'huile minérale, l'industrie du gaz et de l'électricité et l'industrie du tabac) qui constituent une partie "protégée" du marché du travail où la sécurité de l'emploi est haute et où les opportunités de travail sont invariablement réservées aux Autrichiens. En outre, les travailleurs étrangers en Autriche sont moins souvent employés dans les grandes entreprises que ce n'est le cas en Allemagne. C'est pourquoi les opportunités de carrière dans les grandes firmes sont plus souvent offertes aux travailleurs étrangers en Allemagne là où, en Autriche, cela reste exceptionnel.

MOTS-CLÉ: immigrants, Turquie, ex-Yougoslavie, marché du travail, Allemagne, Autriche.